

**USAWIRI WA VIJANA KATIKA UJENZI WA JAMII MPYA KATIKA RIWAYA TEULE YA
KISWAHILI**

NA

**JACKSON NDUNG’U MWANGI
IDARA YA LUGHA FASIHI NA ISIMU
CHUO KIKUU CHA LAIKIPIA**

Email: jigmwas@gmail.com

Simu: 0720112251

IKISIRI

Katika utafiti huu, mtafiti ameonyesha nafasi ya vijana kama mawakala wa kuleta mabadiliko katika riwaya ya *Kidagaa Kimemwozea* iliyotungwa na Ken Walibora mwaka wa 2012. Hii ni kutokana na rai kwamba vijana ndiyo wengi katika jamii na wanatekeleza majukumu anuwai katika jamii. Utafiti wetu uliongozwa na Nadharia ya Uyakiniifu wa kijamii ambao unajihusisha na utetezi wa wanyonge na ukombozi wao. Mtafiti amebaini kwamba vijana ni mawakala wa mabadiliko na wanaweza kuleta mchango ambao unaweza kuwafaidi wanajamii wote. Hii ni kwa sababu vijana ni wenye nguvu za mwili na maarifa ambayo wanaweza kutumia ili kuifunza jamii. Mtafiti alitumia mbinu za utafiti za maktabani na mtandaoni. Maktabani, mtafiti alisoma riwaya teule na makala tofauti kama vile tasnifu, riwaya na tamthilia zingine zinazohusiana na mada pamoja na vitabu vyenye maelezo kuhusu Nadharia ya Uyakiniifu wa Kijamii. Pia, alitembelea mtandao na kuangalia masuala yanayohusiana na vijana na pia alisoma maelezo kuhusu Nadharia ya Uyakiniifu wa Kijamii. Utafiti huu ulibaini kuwa vijana wanatekeleza majukumu chungu nzima katika jamii kama vile kupigana na utawala mbaya na ufidadi, kupambana na tamaduni potovu, kubadili mitazamo kuwahusu walemavu, kukabiliiana na wizi wa miswada na kadhalika. Masuala haya yanadhahirisha wazi kuwa vijana wana jukumu la kipekee katika kuleta mabadiliko katika jamii.

Maneno elekezi.

Uyakiniifu wa Kijamii, mawakala, ujenzi wa jamii mpya, mabadiliko chanya.

**DEPICTION OF THE ROLES OF YOUTH IN THE NATIONAL DEVELOPMENT IN SELECTED SWAHILI
NOVEL**

BY

**JACKSON NDUNG’U MWANGI
IDARA YA LUGHA FASIHI NA ISIMU
CHUO KIKUU CHA LAIKIPIA**

Email: jigmwas@gmail.com

Simu: 0720112251

ABSTRACT.

The youths play a very important role in national development since they are very energetic, strong and forms the majority of the country’s population. Despite the fact that youths face a lot of challenges, they can also play a very important role in economic development and can bring a lot of changes in the society they live in for the benefit of all. This research aims at examining roles of the youths as an agents of positive change in their society in Swahili novel *Kidagaa Kimemwozea* which was written by Ken Walibora (2012) The nature of this research is descriptive and qualitative in nature and was based in the library. Tenets of Contemporary Realism Theory were used to analyze the outcomes of this research. The novel *Kidagaa Kimemwozea* by Ken Walibora was used as a sample for this research and was arrived at through purposive sampling. It was observed that youths plays a very important role in bringing change in the society such as opposing a dictatorial leadership, dealing with corruption, changing people mindset on how to treat people with disabilities and opposing some oppressive traditions that hinders development in the society.

Keywords.

Contemporary Realism, Youths, Agents of Change,

1.0 Utangulizi

Utafiti wetu ulihusu ubainishaji wa mchango wa vijana katika kuleta mabadiliko chanya katika riwaya ya *Kidagaa Kimemwozea* iliyoandikwa na Ken Walibora (2012). Hii ni kwa sababu vijana katika fasihi wana nafasi muhimu kwa hivyo majukumu yao katika jamii hayawezi kupuuzwa. Neno kijana linaweza kutolewa fasili tofauti tofauti kwa kutumia vigezo mbalimbali kama vile kigezo cha ki- umri, kijamii na hata kiuchumi.

Kwa kuzingatia kigezo cha ki-umri, nchini Kenya, sera ya kitaifa kuhusu vijana inawaeleza vijana kama watu wa jinsia zote mbili ambao umri wao ni kati ya miaka kumi na mitano na thelathini. Haya yanatokana na

tarakimu za Wizara ya Vijana na Michezo iliyobuniwa mwaka wa 2008. Katiba ya nchi ya Kenya (2010) inamwelezea kijana kama mwananchi wa umri kati ya miaka 18 hadi 35.

Makala ya Chepkwony (2005) yanayoitwa “Vijana: Changamoto kwa kanisa katika Afrika ya leo”, yanaeleza ujana kama kipindi kilichojaa uhai kati ya utoto na utu uzima. Kundi hili la binadamu ni muhimu kwa sababu ndio wanategemewa kuendeleza kizazi cha kesho. Kwa hivyo, watu wazima wanapaswa kuwafunza vijana amali na tamaduni za jamii. Kwa sababu hii, vijana wanashinikizwa kukubali na kufuata vigezo na mahitaji ya jamii kwa sababu sehemu kubwakati yao haikubaliani na matakwa haya.

Kutokana na fasili hizi mbalimbali za neno kijana, tunapata kuwa kuna mkanganyo katika kuamua kipindi cha ujana huanzia wapi na kuishia wapi. Hata hivyo, katika kazi hii, tutaangalia vijana kulingana na jinsi mwandishi amewasawiri na pia kwa kuzingatia baadhi ya majukumu aliyowapatia vijana. Zaidi ya hayo, mwandishi ameonyesha umri halisi wa baadhi ya wahusika ambao ni vijana. Kwa mfano, Amani alikuwa na miaka 24.

Katika kazi hii, tulimchukulia kijana kama binadamu wa kiume au kike aliye na umri kati ya miaka 15 hadi 35. Vijana waliorejelewa katika riwaya teule wana umri huu wa kati ya miaka 15 hadi 35. Utafiti wetu kwa upande ule mwingine ulishughulikia suala la mabadiliko, ambalo pia huwa ni tata. Utata huu unatokana na sababu kuwa, mabadiliko yanaweza kuwa chanya au hasi. Utata kuhusu mabadiliko hutokea kwa sababu kuna watu ambao hupuuza mabadiliko hata yale ambayo ni chanya kama hayafuati maadili ya jamii. Mabadiliko katika jamii ni lazima yatokee na jinsi jamii inavyobadilika ndivyo vijana wanavyobadilisha majukumu yao. Mfumo wa zamani wa maisha umebadilika na hivyo kuyabadilisha majukumu ya vijana. Maisha ya kiasili ya Mwafrika yalihusu jamii nzima na watoto walikuwa mali ya jamii nzima.

Mabadiliko katika jamii yamevuruga mfumo huu wa maisha na kuwaacha vijana na changamoto nyingi. Elimu ya kimagharibi imeathiri mtagusano uliokuwepo katika jamii na kusababisha mabadiliko makubwa katika thamani na maadili ya jamii. Mabadiliko tuliyoyashughulikia katika utafiti wetu ni yale yanayotokana na kuvunjwa kwa maadili ya kijamii yanayopelekea kuwa na mifumo dhalimu, vita vya kikabila, matumizi mabaya ya mali ya umma, mtazamo mbaya kuhusu walemavu na maovu mengineyo.

Utafiti huu ulidhamiria kuonyesha kuwa wahusika vijana wana uwezo wa kuwa mawakala wa mabadiliko na wakafanikiwa. Katika kazi tulizozichambua, vijana wamesawiriwa kama wanajamii waliojitolea ili kuleta mabadiliko chanya yatakayowafaidi wanajamii wote wanaodhulumiwa kwa njia mbalimbali. Watu hutekeleza mapinduzi ya kisiasa, kiuchumi na kijamii kwa sababu ya kutoridhika na jinsi ambavyo wanatawaliwa au kwa kuichukua mifumo fulani ya watu inayowakandamiza na kudumisha maslahi ya watu wachache wenye vyeo na mamlaka.

Vijana ni kundi la binadamu ambalo ni muhimu sana kwa sababu wanaweza kuchangia vizuri upande wa kiuchumi, kisiasa na kijamii. Katika karne ya ishirini, baadhi ya waandishi wa kazi za fasihi waliangazia vijana kwa mtazamo hasi na kuwaona kama watu wasiojiweza. Waliwasawiri kama watu waasi wasioweza kuleta mchango wowote wa kimaendeleo. Katika karne ya ishirini na moja, kuna mwamko kuhusu umuhimu wa vijana katika kuleta mabadiliko chanya. Mashirika mbalimbali yameanza kutetea maslahi ya vijana. Kwa mfano, tarehe kumi na mbili Agosti ni siku ya vijana duniani inayonuia kuangazia mchango na changamoto zinazowakumba.

Mwandishi Ken Walibora aliyetunga *Kidagaa Kimemwozea* (2012) amebuni wahusika vijana wanaotoa mchango mkubwa katika riwaya zake. Utafiti huu unahusu ubainishaji wa mchango wa vijana katika kuleta mabadiliko hii ni kutokana na rai kuwa watafiti wengi wamejikita katika kushughulikia tu changamoto zinazowakumba vijana na utovu wa nidhamu maishani mwao wakiwa katika harakati za kukidhi mahitaji yao ya kila siku. Isitoshe, mtafiti hajaweza kutambua utafiti wowote unaoshughulikia nafasi chanya ya vijana katika riwaya ya *Kidagaa Kimemwozea*.

Madhumuni makuu yalikuwa ni kuhakiki mchango wa vijana katika kuleta mabadiliko chanya katika jamii katika riwaya ya *Kidagaa Kimemwozea*,

Tulichagua mada hii kwa sababu tulitaka kuonyesha umuhimu wa vijana katika jamii kwani wao huwakilisha kizazi chenye nguvu za mwili na maarifa mapya. Kwa hivyo, wakipewa nafasi wanaweza kuleta mabadiliko yatakayowafaidi wanajamii. Isitoshe, baadhi ya waandishi wamekuwa hawathamini mchango wa vijana katika kuleta mabadiliko ya kimaendeleo. Hili limetokana na dhana-gande kuwa vijana ni watu ambao hawawezi kujisimamia ki mawazo na hata kimatendo. Kwa hivyo, waandishi wanapaswa kubadili huu mtazamo na kuanza kuwathamini vijana kwa kuwapatia nafasi ya kuchangia katika ujenzi wa taifa. Fauka ya hayo, kumekuwa na mwamko ambao unawahamasisha vijana kujipigania katika masuala ya jamii kama vile tamaduni zilizopitwa na wakati na ambazo zinazuia maendeleo. Hizi tamaduni ni pamoja na ndoa za mapema na za lazima, tohara ya wanawake na kadhalika. Vijana pia wameanza kujipigania kisiasa kwa kupambana na watawala wabaya na kwenda kinyume na uongozi dhalimu. Mwamko huu unapinga kasumba kuwa vijana ni viongozi wa kesho. Kwa sababu hii, ni vizuri kuchunguza jinsi waandishi wa kazi za fasihi wamelichukulia suala hili. Aidha, vijana huwakilisha uhai wa taifa. Hii inamaanisha kuwa vijana hutegemewa sana katika taifa kwa hivyo nchi ambayo haina vijana imekosa matumaini.

Kuna watafiti mbalimbali ambayo wamegusia mchango wa vijana katika jamii. Kwa mfano, Mazrui (1984), alihakiki suala

la mabadiliko kwa jamii na majukumu ya vijana wa Kiafrika kwa kutumia nadharia ya ki-marx katika riwaya ya *Dunia Mti Mkavu* (1980). Utafiti huu ulimfaa mtafiti uligusia majukumu ya vijana katika jamii. Isitoshe, Utafiti wa Mutua (2007) ulishughulikia mitazamo ya vijana na wazee kuhusu ukombozi wa mwanamke katika tamthilia tatu za Kiswahili. Tamthilia hizi ni pamoja na *Natala* (1997), *Kitumbua Kimeingia Mchanga* (2000), na *Migogoro* (2006). Kazi hii ni muhimu sana katika utafiti wetu kwa sababu inaonyesha jinsi vijana wamehusika katika ukombozi wa mwanamke. Vilevile, Naliaka (2012), alishughulikia hali ya vijana katika riwaya ya *Vipanya vya Maabara* (2007). Katika kazi yake umuhimu mkubwa umepewa vijana. Alionyesha jinsi vijana wanavyotumiwa kama vipanya vya maabara. Pia, aliangazia matatizo ambayo huwakumba vijana mijini nchini Kenya, mji wa Nairobi ukitumiwa kama mandhari ya riwaya husika na kuonyesha jinsi wanavyojikakamua kubabiliana na changamoto hizo. Utafiti huu utamfaa mtafiti kwani unadhihirisha jinsi vijana wanavyojumuika kuleta mabadiliko katika jamii za.

2.0 Msingi wa kinadharia

Utafiti wetu uliongozwa na Nadharia ya Uyakiniifu wa Kijamii. Nadharia hii ilituongoza katika kuhakiki jinsi wahusika vijana wanaweza kuangaza uovu katika jamii na juhudi wanazotia ili kukabiliana na uovu huu.

2.1 Usuli wa nadharia ya uyakiniifu wa kijamii

Utafiti huu unahusu uhakiki wa mchango wa vijana katika kuleta mapinduzi katika jamii. Kwa hivyo, nadharia inayofaa ni ile inayohusiana na utetezi wa wanyonge na ukombozi wao katika jamii. Kwa sababu hii tulichagua nadharia ya uyakiniifu wa kijamii ambayo iliasisiwa na Stalin mwaka wa 1934, miaka michache baada ya mapinduzi ya Urusi ya mwaka wa 1917. Stalin aliishi miaka ya 1878-1953. Msukumo wake wa kutaka kubadilisha jamii ya Urusi ulichangiwa mno na mawazo ya Maksi hasa alipokuwa mhazili wa Chama cha Ujamaa. Malengo yao makuu yalikuwa kuzindua tabaka la chini la wanaonyanyaswa ili wafahamu na kutetea haki zao dhidi ya tabaka la juu. Stalin alitumia mwongozo wa nadharia ya umaksi ili kuonyesha uyakiniifu wa maisha kwa kuleta usawa.

Nadharia ya uyakiniifu wa kijamii ilihusishwa na mahusiano ya kitabaka katika jamii yaliyozua mikinzano. Kwa sababu ya maovu, jamii huwa na mikinzano ambayo itamalizika tu iwapo mfumo wa uzalishaji mali utakuwa mikononi mwa mafalahi. Istilahi hii ya uyakiniifu wa kijamii ilichangiwa sana na wahakiki wengine baada ya uasisi wake miongoni mwao akiwa ni Lukacs (1963). Lukacs alieleza kuwa uyakiniifu wa kijamii una uwezo wa kusawiri jamii katika ukamilifu wake na kuonyesha hatua za jamii hiyo za kimabadiliko. Pia, alisema kuwa uyakiniifu wa kijamii huzingatia hali halisi ya jamii na kuitumia kueleza jinsi jamii inavyoelekea kwenye usoshiolisti. Jamii hupata msukumo fulani ambao huleta mabadiliko hasa wahusika wanapokumbwa na ubaguzi fulani kama vile wa kisiasa, kiuchumi na kisosholojia. Nadharia hii imetufaa katika utafiti wetu kwani masuala yanayogusiwa yanaleta uyakiniifu wa maisha. Kimani wa Njogu (1989) anasema kuwa uyakiniifu wa kijamii hutetea maslahi ya walio wengi katika jamii na hulenga katika wakati ujao wenye utu na usawa. Dhamira yake kuu huwa ni ukombozi. Ukombozi huu kwa mujibu wa uyakiniifu wa kijamii huongozwa na tabaka la wafanyakazi. Wamitila (2002) anaeleza kuwa fasihi huwa na sifa bia ambazo huipa sifa za kiulinganishi. Mhakiki huyu anadai kuwa msingi wa fasihi ni binadamu kwa sababu jamii mbalimbali zimeundwa na binadamu. Hii ndiyo sababu kuu ya fasihi kuingiliana.

2.2 Mihimili ya uyakiniifu wa kijamii

Nadharia ya uyakiniifu wa kijamii huongozwa na mihimili ifuatayo:

- (i) Nadharia hii husawiri jamii katika ukamilifu wake na kuonyesha hatua za jamii kimaendeleo. Huwa na wahusika wa kimaendeleo ambao hunuia kupindua na kuibadilisha hali yao ya maisha.
- (ii) Wahusika hutekeleza matendo yao kitabaka pamoja na kusawiri matukio kihistoria. Hufanya hivi kimakusudi au bila kufahamu. Tabaka la wanyonge hujifungata masombo ili kujipa mamlaka na nguvu za kiuchumi. mhimili huu, jamii katika *Kidagaa Kimemwozea*, imegawika katika makundi mawili; kundi la wanyanyasaji na wanaonyanyaswa. Pia, matukio yamesawiriwa kihistoria ambapo matukio ya awali katika jamii husika yameonyeshwa.
- (iii) Uyakiniifu wa kijamii huzingatia hali halisi ya jamii na maslahi ya makabwela ambao ni mafukara wa ulimwengu wanaotaka kuimarisha udikteta wa makabwela.
- (iv) Wahusika huonyeshwa kiuyakiniifu. Wahusika ambao hutumiwa kama vipaza sauti vya watunzi hupulizwa uhai mathalan wanadamu wa kawaida wanaoishi katika ulimwengu tunaojua.
- (v) Huonyesha matumaini juu ya kizazi cha binadamu. Hii inamaanisha kuwa mtu atakuwa mshindi dhidi ya unyonyaji na unyanyasaji wa aina yoyote. Mhimili huu ulitufaa katika utafiti wetu kwa sababu baada ya mapambano, vijana wanatokea kuwa washindi na kuikomboa jamii dhidi ya unyanyasaji.

Mihimili yote mitano ya Nadharia hii ya uyakiniifu wa kijamii iliufaa utafiti wetu kwa sababu inaonyesha jamii katika uyakiniifu wake ambapo kuna migogoro kati ya mamwinyi na makabwela na inapeana matumaini ambapo wahusika wa

kimaendeleo wana uwezo wa kuleta mabadiliko katika jamii na kutupilia mbali utabaka.

3.0 Mbinu za utafiti

Uteuzi wa sampuli ambao ulitumiwa katika utafiti huu ni wa mbinu–kusudio. Mbinu hii iliwezesha kuteuliwa kwa riwaya ya *Kidagaa Kimemwozea* ambayo imesawiri wahusika vijana na kuonyesha mchango wao katika kuleta mabadiliko. Utafiti huu ni wa kiuthamano na kimaelezo. Data ambayo ilitumika katika utafiti huu ilitoka maktabani na mtandaoni. Maktabani, utafiti huu ulihusu kusoma kwa makini na kuchanganua riwaya ya *Kidagaa Kimemwozea* ili kuchunguza na kuangazia michango ambayo vijana wametoa katika kuleta mabadiliko katika riwaya hii. Vilevile, makala na machapisho yaliyoandikwa kuhusu mada yetu ya utafiti yalisomwa. Kwa mfano; vitabu, majarida na tasnifu za wasomi wengine. Pia, mtafiti alitumia mtandao na pia alisoma vitabu ambavyo vina maelezo kuhusu nadharia ya uyaakinifu wa kijamii, ili tupate kujua misingi ya nadharia hii, mihimili yake na waasisi walioanzisha.

4.0 Vijana kama mawakala na visababishi vya mabadiliko katika riwaya ya *Kidagaa Kimemwozea* iliyoandikwa na Ken Walibora 2012.

Mabadiliko katika jamii yanaweza kuwa ya kisiasa, kiuchumi na kijamii. Watu hutekeleza mabadiliko kwa sababu huwa hawajaridhika na jinsi viongozi wanavyowatawala au kwa sababu ya kuchukua mifumo dhalimu ambayo huwa inadumisha maslahi ya watu wachache wenye mamlaka. Mabadiliko yanaweza kutekelezwa kwa kutumia nguvu au yakapatikana kwa njia ya amani. Vijana wengi katika kazi hii wanatumia amani kutekeleza mabadiliko kama vile baadhi ya majina yao yanaashiria. Vijana katika riwaya *Kidagaa Kimemwozea* wamesawiriwa kama mawakala wa mabadiliko.

4.1 Vijana Kupigana na Utawala Mbaya na Ufisadi

Utawala mbaya huwa unaenda sambamba na ufisadi. Wanajamii wakichagua viongozi wabaya bila shaka kutakuwa na ufisadi. Amani katika *Kidagaa Kimemwozea* aliwaambia wananchi wa Tomoko kuwa kuwapo kwa viongozi wabaya mamlakani si kosa lao tu bali wao pia ni wakosaji kwa sababu ndio huwachagua. Anaendelea kusema kuwa viongozi wakitokea kuwa wafisadi, wananchi ndio huwaruhusu kwa kunyamaza badala ya kuwashutumu viongozi hao. Kijana Amani aliamua kumkabili Mtemi Nasaba Bora kuhusu umiliki wa mali yake. Baada ya Amani kumwokoza Mtemi Nasaba Bora wakati alipokuwa karibu kuuawa na genge la majambazi, Mtemi alimpeleka Amani nyumbani kwake na kumwambia amwitishe chochote alichotaka. Amani alichukua fursa hii kumdadisi Mtemi kuhusu mali aliyoililiki. Amani alimwambia:

...Halafu naomba unieleze kinagaubaga mali yako umeipataje, mashamba na kadhalika? Nimenunua kwa jasho langu.

``Hukupoka mali ya mtu, hukubini na kughushi chochote na kufanya maskini sina sinani wakiulizwa hawaungami kumaskinika zaidi, waliokuwa na kichache wasiwe na chochote? Hukufanya njama yoyote mtu akauawa na mwingine akafungwa bure? (uk. 148)

Hii ni hatua mojawapo ambayo Amani amechukua ili kuangazia uovu wa kiongozi huyu wa kuwapokonya watu mashamba yao na kuwafunga jela na hata wengine kuuawa. Amani anamwitisha Mtemi Nasaba Bora hatimiliki zote alizokuwa nazo na kuzikagua kwa makini. Aligundua kuwa kulikuwa na hatimiliki mbili tofauti kwa kila shamba, moja bandia na nyingine halali, jambo lililomfanya athibitisha mambo aliyofichuliwa na amu yake Yusufu kuhusu wizi wa mashamba.

Amani anachukua hatua nyingine ya kuzipeleka hatimiliki alizopata mahakamani kama ithibati. Pia anamwambia Mtemi atoboe siri ya njama zake ndio amu yake aliyefungwa jela aachiliwe. Haya yanamfanya Mtemi kukiri aliyoyafanya, jambo ambalo litaleta mabadiliko kwa maisha ya wengi watakaotendewa haki baada ya ukweli kudhihirika. Mtemi alisema:

...kwa kweli najuta, alisema Mtemi Nasaba Bora baada ya kushusha Pumzi. Nilifanya mengi mabaya lakini siwezi kukueleza yote. Katika wizara ya ardhi na makao nilikoanzia ajira niligundua kwamba yupo Mtomoko aishiye nchi ya nje ambaye amenunua shamba la mzungu yaani *special plot*. Niliwalipa majambazi kumumaliza pindi awasilipo nchini. Nilijua fika kwamba mwanawe Yusufu angempokea uwanja wa ndege. Nilitaka kuwamaliza wote lakini watu niliwalipa hawakufuata maagizo vema. Ikawa lazima kutafuta njia ya kumfungisha jela kwa kumnasibisha na mauaji ya babake. Ilibidi kulipa hela nyingi za kadhongo kuwalipa polisi, makarani wa mahakama, majaji, wajua tena mti hauendi ila kwa nyenzo (uk. 150)

Amani hakomi ila anaendelea kumhoji Mtemi na kumtaka kuwataja waliomsaidia kutekeleza njama hii. Hili linamaanisha kuwa waovu wote watachukuliwa hatua na jambo hili litaleta mabadiliko makubwa kwa kuukomesha ufisadi katika jamii. Kwa hivyo, jamii mpya itakuwa imejengwa. Baada ya mashamba yaliyokuwa yamenyakuliwa na Mtemi Nasaba Bora kutwaliwa, Amani alikuwa mmoja wa wale waliofaidika sana kwa sababu mashamba mengi yalikuwa yamenyakuliwa kutoka kwa nasaba yake. Amani alifanya mabadiliko kwa sababu wengi walitarajia ajiwekee hayo mashamba na kuyatumia

na nasaba yake. Kinyume cha matarajio, Amani aliamua kuwafaidi wanajamii wenzake badala ya kujirundikia mashamba hayo. Kwa mfano, alimgawia Bob DJ” shamba la ekari 20 (uk. 155).

4.2 Vijana Kupambana na Tamaduni potovu zilizopitwa na wakati

Katika jamii kuna imani ambazo ni potovu na huwa zinawafanya wanajamii kurudi nyuma kimaendeleo. Katika *Kidagaa Kimemwozea*, Imani amejitolea kukiuka na kuvunja imani kama hizi na kuleta mabadiliko ambayo yatawafanya wanajamii kupiga hatua za kimaendeleo. Imani ni msichana ambaye aliamua kuvunja mwiko kuhusu maji ya mto Kiberenge. Iliisemekana kuwa zamani mgonjwa mmoja wa kifafa alitumbukia na kuzama katika mto huu alipokuwa akioga. Maiti yake ilisakwa lakini haikupatikana. Iizuka itikadi kuwa kutokomea kwa kifafa yule kulikuwa ishara ya miungu kuwapokonya waja haki ya kuyanywa maji ya mto Kiberenge. Imani wakiwa na kijana mwenzake Amani waliamua kuyanywa maji haya lakini hawakufa kama ilivyotarajiwa. Tunaambiwa kuwa:

Vizazi vingi baadaye pindi kunywa maji ya mto Kiberenge kulipokuwa tena mazoea, watu Sokomoko walisimuliana kuhusu msichana mmoja aliyekuwa wa kwanza kuvunja mwiko na kukosa kufa kama ilivyotarajiwa na kuwa chanzo cha mtazamo mpya kuhusu mto Kiberenge. Mwiko ulikuwa tena si mwiko (uk.7)

Wanajamii wakiendelea kuthamini imani kama hizi watarudi nyuma kimaendeleo. Imani za kijamii ni muhimu lakini kuna zile ambazo huwa zimepitwa na wakati na hazina budi kutupiliwa mbali. Maji ni uhai na yanaweza kuwa kitega uchumi kwa wanajamii. Kwa hivyo, imani kama hii ya kutotumia maji ya mto fulani itazua maendeleo. Hii ndiyo sababu vijana hawa wawili waliamua kuvunja mwiko na kuyanywa maji ya mto Kiberenge.

Vijana hawa wanasema kuwa visa vya watu kufedheheshwa hadharani na kulazimishwa kutahiriwa vinasinya. Hii ni kweli kwa sababu hakuna mtu aliye na haki ya kumlazimisha mwingine kutimiza matakwa ya kitamaduni hasa katika enzi hii ambapo watu wameerevuka na kujua kwamba baadhi ya tamaduni zilikuwa za kipuuzi na zimepitwa na wakati. Ni heri zitupiliwe mbali na jamii izingatie mambo yanayoleta maendeleo.

4.3 Vijana Kubadili Mtazamo kuhusu walemavu

Imani alibadilisha mtazamo wa wengi kuhusu walemavu. Mwalimu Majisifu alikuwa na watoto ambao walizaliwa wakiwa walemavu. Mapacha wa kwanza walitoka udenda mdomoni mfululizo na kwenda haja zote katika nguo zao. Hao wengine nao hawakuweza kutembea. Vijakazi walioajiriwa kuwalea walihitaji kujikaza kisabuni. Imani hakujikaza tu kisabuni. Alikuwa na imani na ndiye mtu wa kwanza kuwaona na kuwatendea watoto hao kama binadamu.

Baba yao alikuwa anawachukia mpaka alikuwa anataka kuwatupa majini. Imani aliwapenda watoto wote walemavu kwa dhati na kuvunja rekodi kwa wema aliowatendea na staha aliyowastahi. Tunaambiwa kuwa kisa cha Imani kilisimuliwa na wengi baadaye; “Naam Walisimuliana kuhusu msichana ambaye pia alipindua mtazamo wa wengi kuelekea watu waitwao walemavu.”(uk.7)

Mtazamo chanya wa Imani kuhusu walemavu ulimfanya Mwalimu Majisifu ambaye ndiye alikuwa baba ya watoto wale walemavu kubadili mtazamo wake kuelekea watoto wake walemavu. Majisifu anasema, “Hatuwezi kuwa binadamu endapo hatuwaoni walemavu kama wenzetu. Tutakuwa tumelemaa ulemavu mbaya zaidi kuliko ulemavu.”(uk.159)

Mtazamo hasi kuhusu walemavu unajitokeza tena kwenye matwana ambapo Nasaba Bora alikutana na msichana mmoja mzuri ajabu. Nasaba Bora alivutiwa naye kwa urembo wake na akaanza kumtaka awe mpenzi wake. Msichana huyo alimwambia kuwa hilo haliwezekani kwa sababu alijua Nasaba Bora angekimbia baada ya kugundua kuwa alikuwa mlemavu. Haya ndiyo yalitendeka baadaye kwa sababu Nasaba Bora alipogundua msichana huyo alikuwa kiguru; baada ya kushuka kwenye matwana, alishindwa la kufanya na kumhepa. Tunaambiwa kuwa:

Nasaba Bora alimwambia msichana washuke watembee pamoja mjini. Msichana kainama uvunguni kutoa mikongojo miwili ya kwapani... Ndiposa Nasaba Bora kagundua kumbe banati huyo kiguru...‘si nilikwambia? Nilijua ngoma hii itakushinda. Nasaba Bora aliondoka pale baada ya kuomba radhi, haya zimemvaa uso...(uk.101)

Taswira ya kijana huyu imejitokeza ili kuonyesha umuhimu wa kuwaona walemavu kama binadamu wenzetu ndiposa tupate kuwa na maendeleo katika jamii kama vile Imani anavyoashiria. Inaaminika kuwa ulemavu sio udhaifu na kwamba walemavu wakipewa nafasi wanaweza kuchangia sana katika kuleta maendeleo.

4.4 Kubadili Mitazamo ya watu kuhusu maisha

Amani na Imani wanajaribu kubadilisha fikira za vijana wenzao na jamii kijumla kuhusu uhusiano wa vijana wa jinsia tofauti. Wanawafunza kuwa vijana wa jinsia tofauti wanaweza kuishi pamoja na kuheshimiana bila kujihusisha katika mapenzi. Tunaelezwa kuwa:

Amani alistakimu na Imani katika kibanda chake...kwa siku kadhaa. Imani alikuwa akibaki nyumbani mchana kutwa kukitunza kitoto kile kichanga alichopagazwa Amani...usiku Amani alilala kwenye mkeka mkuukuu uliotandikwa sakafuni akamwachia Imani kitanda chake cha teremka tukaze na kitoto chao cha kupanga. (uk.52)

Heshima kati ya vijana hawa wawili inazidi kuonekana kwa jinsi wanavyobadilisha nguo humo kibandani. Amani anasema hivi:

Tafadhali Imani, alisema Amani, kafumbe macho nibadili nguo. Imani akafumba macho na kupindua kiti bila neno na kukitazamisha ukutani. Hiyo ndiyo iliyokuwa kawaida yao. Wakati Imani alipotaka kubadili nguo pia ilibidi Amani kugeuka na kuangalia upande mwingine na kufumba macho ama yote mawili. (uk.75)

Heshima kama hii ingeshamiri miongoni mwa vijana na wanajamii kijumla jamii ingesonga hatua kadhaa kimaendeleo. Hii ni kwa sababu tangu Amani na Imani walipokutana ukingoni mwa mto Kiberenge usiku, wamekuwa safarini pamoja na heshima kati yao ndiyo iliwafanya kufaulu katika kuleta mabadiliko makuu katika jamii.

4.5 Kukabiliana na Wizi wa miswada

Amani ambaye ndiye alikuwa mwandishi halali wa riwaya ya *Kidagaa Kimemwozea*, alimwuliza maswali Mwalimu Majisifu kuhusu uandishi na wizi wa mawazo. Walikuwa wakizungumziana na Mwalimu Majisifu wakati walikutana karibu na mto Kiberenge. Majisifu anasema alikumbuka vizuri mazungumzo yaliyomshitua kwa vile kijana aliyefikiriwa hajui kusoma na kuandika alivyoonekana kuangusha hoja nzitonzi na kuuliza maswali kama wakili aliyetoepa. Tunaeleza hivi:

Hebu nikuulize swali moja, ukiandika kitabu kikawa maarufu ukaambiwa hukukiandika utasemaje? 'jibu mwafaka kwa madai kama hayo ni kunyamaza', alijibu mwalimu majisifu... Lakini ni kweli kwamba upo pia wizi, wizi wa mawazo, wizi wa miswada kama vile ulivyo wizi wa mashamba na magari, wizi wa mitihani na mifugo, wizi wa wake na waume za watu na kadhalika? (uk.96-97)

Maswali kama haya anayoulizwa Mwalimu Majisifu na Amani yanalenga kubadilisha huo uovu wa mtu kuandika mswada wake na ukaibiwa na mtu mwingine, kama vile Mwalimu Majisifu alivyokuwa amemwibia Amani mswada wake. Jambo kama hili la kuibiwa mswada linarudisha nyuma maendeleo na kuwafisha moyo waandishi wa baadaye kwa sababu wakijua kuwa wataandika na miswada yao iibiwe, hawatakuwa na ilhamu ya kuandika tena. Hili linawafanya vijana kuinuka na kutetea jambo hili.

Mashaka na mjombake Majisifu walipokuwa wakizungumziana, waligusia uandishi wa riwaya ya *Kidagaa Kimemwozea* ambayo Mwalimu Majisifu alikuwa anadai kuwa ndiye aliyeandika. Maswali ambayo Mashaka anamwuliza amu yake kuhusu uandishi wa riwaya hii na jinsi Majisifu anavyoyajibu yanaelekea kuonyesha kuwa Majisifu hajui chochote kuhusu uandishi wa riwaya hiyo. Haya yanafunua uovu ambapo watu huwaibia wengine mawazo na miswada yao. Mashaka alimwuliza amu yake hivi, "Basi *Kidagaa Kimemwozea* kilichukua muda gani kuandika?" Siku moja. "Aha! Kurasa zote hizo?"

Mwandishi bora lazima aandike haraka kabla mawazo hayajayeyuka na kugeuka upepo" (uk.48) Katika mazungumzo haya, ukweli kwamba Mwalimu Majisifu siye aliandika kitabu hiki unaendelea kudhihirika. Wakati Mwalimu Majisifu alikuwa amealikwa kwenda kuhutubia umma huko Wangwani, vijana wa chuoni walimwuliza maswali kuhusu uandishi wa riwaya yake ya *Kidagaa Kimemwozea* ambayo ilimfanya kupata umaarufu sana. Mwalimu Majisifu alishindwa kuhutubia hadhira na hata akashindwa kujibu maswali ambayo alikuwa anaulizwa na vijana kuhusu uandishi wake. Tunaambiwa kuwa:

Ghulam mweusi ti aliamka na kuuliza, 'Mwalimu Majisifu riwaya yako umeiita *Kidagaa Kimemwozea*. Je, unaweza kutuelezea kilichokufanya kuchagua kichwa hicho?' Kwa kweli ee, sijui kwa nini nilichagua kukiita kitabu hicho *Kidagaa Kimemwozea*. Niligutuka tu nimekiita hivyo. (uk.123)

Banati mmoja naye alijitokeza na kuendelea kumwuliza Mwalimu Majisifu maswali kuhusiana na maudhui yaliyomo katika riwaya yake:

Una maoni gani mwenyewe juu ya jinsi nchi huru za Afrika zilivyo baada ya kuondoka kwa mkoloni? Aliuliza banati mmoja. Ahaa. Kusema kweli Afrika imepiga hatua kimaendeleo baada ya uhuru...kuna umoja na utangamano humu barani... Afrika imejikomboa kutoka matatizo ya njaa. Lakini Mwalimu Majisifu, alidakia tena yule banati kwa nini maoni yako ni tofauti na maudhui katika riwaya yako ya *Kidagaa Kimemwozea* maana huko umeonyesha kuna walakini katika Afrika huru. Sina haja kuzungumzia hapa udhaifu mkubwa wa kimuundo ulio dhahiri shahiri katika riwaya yako. Huo, hata mtoto wa shule ya msingi anaweza kuutambua mara moja. (uk.124)

Kijana mwingine aliendelea kumwuliza Mwalimu Majisifu maswali ili kudhihirisha udhaifu wake. Alimwuliza:

Je wewe ndiye uliyeandika *Kidagaa Kimemwozea*? Ghulamu mmoja mwenye nywele za rasta aliuliza. Twasikia tetesi kwamba hukuandika riwaya hiyo, kwamba uliuchukua mswada wa mtu mwingine? Mwalimu Majisifu akaubana. Hayo yalikuwa mno. (uk.125)

Haya maswali yanayoulizwa na vijana na jinsi yanayojibiwa vibaya vibaya na Mwalimu Majisifu yanaonyesha. kuwa vijana wamejitolea kuleta mabadiliko katika uandishi kwa kuwaangazia waandishi bandia ambao wanaiba miswada ya wengine na kuifanya yao. Kwa hivyo, wanachangia kuangamiza wizi wa kitaaluma.

4.6 Kupigana na Unyanyasaji wa wanyonge

Katika jamii huwa kuna wanyonge ambao wakati mwingi wananyanyaswa na kuhukumiwa bila hatia. Watu kama hawa wanaweza kumia sana kama hakutakuwa na mtu wa kuwatetea. Katika *Kidagaa Kimemwozea*, Lowela alijitokeza na kuamua kuwatetea vijana wenzake; Amani na Imani wakati walipofungwa jela na Mtemi Nasaba Bora bila hatia, ingawa alikuwa mpenzi wake Mtemi. Katika barua aliyomwandikia Mtemi, Lowela alimwambia, “Usipowaachilia wale vijana wawili, mchungu wako na yule msichana waliojisabilia kumtunza mtoto uliyempagaza mchungu huyo nitatoboa siri.” (uk.106)

Tendo hili la Lowela ni ishara kuwa vijana wako tayari kupambana na uovu wa viongozi hata kama wana uhusiano wa karibu nao, kama vile Lowela alivyofanya alipomshutumu Mtemi ingawa walikuwa na uhusiano wa kimapenzi.

Amani na Imani walipofungwa gereza, Bob Dj alikuwa mmoja wa waliojitolea kuwatetea kwa sababu hawakuwa na hatia. Walikuwa wanasingiziwa tu kuwa walikiua kitoto Uhuru. Mtemi anasema kuwa alipokutana na Dj mjini, alimuuliza kwa nini hawezi kuwaachilia wale vijana, Amani na Imani ilhali hawana hatia. Haya yanaonyesha kuwa Dj alikuwa anawatetea vijana wenzake. Tunaelezwa hivi:

Yule kijana asemaye kama mkora? Mtundu wa mwisho. Kama kaumwa na mbwa, hiyo ni stahili yake. Juzi tulikutana mjini akaniuliza eti kwa nini siwezi kuwaachilia wale vijana kumbe wanaitwaje vile? Amani na Imani... basi kanikuta juzi na kuniuliza kwa nini nisiwaachilie ilhali hawana hatia. Nikamwuliza kama hawana hatia yeye ajuaje. Akanijibu kwa takaburi kwamba na mimi najuaje kama wanayo hatia.(uk.104)

4.7 Umuhimu wa haki za watoto

Kila mtoto anapozaliwa huwa ana haki ya kuishi. Katika *Kidagaa Kimemwozea*, Mtemi Nasaba Bora na Lowela walikiuka haya wakati Lowela alipojifungua na wakaamua kumtupa mtoto huyo. Amani na Imani wanazindua jamii kuhusu umuhimu wa haki za watoto kwa kujisabilia kukilea kitoto Uhuru ijapokuwa kitoto hiki si chao. Mtoto Uhuru alikuwa amezaliwa na Lowela ambaye alikuwa hawara wa Mtemi Nasaba Bora. Kwa sababu Lowela hakutaka wazazi wake wajue amezaa, naye Mtemi Nasaba Bora hakutaka bibi yake Bi. Zuhura ajue kuwa ana jicho la nje, Mtemi aliamua kumwacha mtoto huyo mlangoni mwa kibanda cha mchungu wa mifugo wake, Amani. Amani aliamua kumwita Imani aje amsaidie na wakamlea mtoto huyo vizuri sana mpaka alipougua na kufariki. Kwa kufanya hivi, vijana hawa wanaonyesha umuhimu wa haki za watoto na kuzitetea.

4.8 Kubadili mtazamo wa kulipiza Kisasi na kukuza msamaha.

Katika *Kidagaa Kimemwozea*, Amani alibadilisha mtazamo wa wengi kuwa mtu akikukosea ni lazima ujitenge naye na kuacha kushirikiana na yeye. Baada ya Amani kufunguliwa kutoka Jela ambako Mtemi Nasaba Bora alikuwa amewafungia bila hatia, hakuacha kufanya kazi kwake. Ingawa Imani alikuwa anamshawishi aache kufanya kazi kwa Mtemi Nasaba Bora alikataa katakata. Tunaelezwa kwamba:

Amani alirejea kwake kibandani na kuendelea na kazi ya kuchunga na kukama ng'ombe. Alikataa katakata rai ya Imani kuacha ajira kwa Bwana Nasaba Bora na kutafuta kwingineko. (uk.110)

Kuendelea kufanya kazi kwa Mtemi Nasaba Bora ndiko hasa kunafanya Amani kutambua maovu ya Mtemi na baadaye mabadiliko mengine mengi yakatokea. Pia, licha ya kuwa Mtemi Nasaba Bora alikuwa akiwatesa watu, Amani alisisitiza kuwa Mtemi azikwe kwa heshima kuonyesha kuwa yeye alikuwa na mtazamo tofauti kuhusu watu waovu. Tunaambiwa, "Amani alisisitiza kwamba sharti azikwe Mtemi kwa heshima inayomstahiki si hoja kafanya makuruhu mangapi alipokuwa mamlakani." (uk 159)

Amani alimsamehe tena Mtemi Nasaba Bora kwa kumtandika kinyama baada ya kumpata katika chumba chake cha kulala alipokuwa ameitwa na Bi. Zuhura amsaidie. Mtemi aligundua kuwa Amani hakuwa na ngoa naye baada ya Amani kumwokoa alipokuwa amevamiwa na majambazi njiani. Amani alimwambia Mtemi kuwa ijapokuwa alimtendea maovu, yeye hakumchukia. Anamkumbusha kuwa hali yake ilikuwa karibu sawa na ile ya Yusufu na Potifa. Amani alimsamehe Mwalimu Majisifu baada ya kugundua kuwa ndiye alimwibia mswada wake. Amani aliamua kumwandikia Majisifu ujumbe mfupi wa kishairi na kumwambia kuwa hakuwa na kinyongo na yeye. Ingawa alimwibia utungo wake, anastahili kusamehewa. Amani angeamua kulipiza kisasi huenda hangefaulu katika mapambano yake dhidi ya utawala mbaya. Hii ni kwa sababu watu ambao aliwasamehe ndio wanamsaidia kupambana na uovu.

5.0 Hitimisho na mapendekezo

Utafiti huu umeangazia kwa undani mchango wa vijana katika kuleta mabadiliko katika jamii kwa kuchunguza riwaya ya *Kidagaa Kimemwozea*. Ni wazi kuwa mwandishi wa riwaya hii ameshughulikia mchango ambao vijana wanatoa katika jamii zao ili kuzibadilisha na kuleta maendeleo. Kwa hakika uhalisia wa kijamaa unadhahirika wazi pale ambapo vijana wanatambua mambo ambayo yanaathiri jamii na kuzuia maendeleo na kujitahidi ili kupambana na mambo hayo. Masuala ambayo vijana wamejitolea kuyashughulikia katika makala haya ni kama vile kupambana na utawala mbaya na ufisadi. Vijana kama Amani, Imani, Madhubuti, Mashaka na vijana wa chuo cha Tandika wako mstari wa mbele kuhakikisha kuwa uovu huu umeisha kabisa. Isitoshe, vijana wanapigana na uongozi mbaya, wanabadili mitazamo ganda kuhuwahusu walemavu, kukabiliana na wizi wa miswanda pamoja na kuendeleza maadili mema kwa kutolipiza kisasi kwa mahasidi wao. Mtafiti anapendekeza kuwa tafiti za baadaye zifanywe kuhusu nafasi ya vijana katika kuleta mabadiliko katika tanzu zingine za fasihi kama vile hadithi fupi na ushairi.

Marejeleo

Arege, T. (2013) *Tunu ya Ushairi*. Nairobi: Oxford University Press.

Erikson, H.E (1961) *Youth change and challenge*. New York: America Academy of Art and Science.

Gorky, M (1921) *Through Russia*. London: CJ Hoogarth.

Hussein, E. N (1971) *Wakati ukuta*. Nairobi: East Africa Publishing house.

Kau T.M (2008) 'Usawiri wa vijana katika tamthilia za Kiswahili' Tasnifu ya uzamili, Chuo Kikuu cha Kenyatta (Haijachapishwa)

Keniston, K (1975) *Youth as a stage of life*: USA, The National Society for the Study of Education.

Kezilahabi, E (1971) *Rosa Mistika*. Nairobi: Kenya Literature Bureau.

_____ (1974) *Kichwamaji*. Nairobi: East Africa Publishing House.

Kiongera, K.J (2012) 'Mchango wa vijana katika kuleta mabadiliko chanya, katika tamthilia nne za Kiswahili'. Tasnifu ya uzamili, Chuo Kikuu cha Nairobi (Haijachapishwa)

Kitsao, J (1980) *Uasi*. Nairobi: Oxford University Press.

Lugano, R.S (1989) 'Mwanamke katika riwaya za Kezilahabi'. Tasnifu ya uzamili, Chuo Kikuu cha Nairobi (Haijachapishwa)

Lukacs (1962) *The Meaning of Contemporary Realism*. London: Merlin Press.

Mayieka, N.M (2014). 'Masuala ibuka katika *Kidagaa Kimemwozea*.' Tasnifu ya uzamili, Chuo Kikuu cha Kenyatta (Haijachapishwa)

Marx, K. (1959) *Marx and Engels on Literature*. New York: International General.

Mazrui, A. (1984) 'Uhakiki wa *Dunia Mti Mkavu*.' Tasnifu ya uzamili, Chuo Kikuu Cha Nairobi. (Haijachapishwa)

Mbatiah, M (2001) *Kamusi ya Fasihi*. Nairobi: Standard books, Graphics and publishers.

Mohamed, S.A (2000) *Kitumbua Kimeingia Mchanga*. Nairobi: Oxford University Press. (2014) *Mkamandume*. Nairobi: Longhorn Publishers.

Msokile, M (1993) *Misingi ya Uhakiki wa Fasihi*. Nairobi: East Africa Education Publishers.

Muriithi, (2016) 'Changamoto ambazo huwakumba vijana katika riwaya za *Upotevu na Dunia Uwanja wa Fujo*.' Tasnifu ya uzamili, Chuo kikuu cha Nairobi (Haijachapishwa)

Mutua, J.M (2007) 'Mitazamo ya vijana na wazee kuhusu ukombozi wa wanawake katika tamthilia tatu za

Kiswahili'Tasnifu ya uzamili,Chuo Kikuu cha Nairobi (Haijachapishwa)Naliaka, R (2012)'Hali ya vijana katika riwaya ya *Vipanya vya Maabara*'Tasnifu ya Uzamili, Chuo Kikuu cha Nairobi (Haijachapishwa)

Njogu, K (1997) Uhakiki wa riwaya za *Visiwani Zanzibar*. Nairobi: Nairobi University Press.

Njogu, K na Chimerah, R (1999) *Ufundishaji wa Fasihi; Nadharia na Mbinu*. Nairobi: Jomo Kenyatta Foundation.

Nkonge, G, (2006). 'Athari za Udhanaishi katika *Kichwa Maji na Nguvu ya Sala*.'Tasnifu ya uzamili, Chuo Kikuu cha Nairobi (Haijachapishwa)

Nyamemba, (2012) 'Uchanganuzi linganishi wa jinsi waandishi katika *Tunu ya Ushairi* wanavyoshughulikia masuala ya vijana.'Tasnifu ya uzamili, Chuo Kikuu cha Nairobi (Haijachapishwa)

Obore, E. M (2012)'Dhuluma dhidi ya vijana wa kike katika Riwaya ya *Rosa Mistika*'.

Tasnifu ya uzamili, Chuo Kikuu cha Nairobi (Haijachapishwa)

Osango (2015) 'Ukombozi wa kisiasa na kiuchumi katika *Mkamandume*.'Tasnifu ya uzamili, Chuo Kikuu cha Nairobi (Haijachapishwa)

Rono, P (2013) 'Uhakiki wa kimaudhui na kifani wa *Kidagaa Kimemwozea*',Tasnifu ya uzamili, Chuo Kikuu cha Nairobi (Haijachapishwa)

Senkoro, F.E.M.K(1987) *Fasihi na Jamii*. Dar es Salaam: Press and Publicity Center.

Wa Mberia, K. (1997) *Natala*. Nairobi: Marimba publications.

_____ (2001) *Kifo Kisimani*. Nairobi: Marimba publications.

_____ (1999) *Maua kwenye jua la asubuhi*. Nairobi: Marimba publications.

Wafula, R.M(1999) 'Uhakiki wa tamthilia tatu kuhusu wahusika vijana'. Tasnifu ya uzamili Chuo Kikuu cha Kenyatta (Haijachapishwa)

Wafula, R.M na Njogu K (2007) *Nadharia za Fasihi*. Nairobi: Jomo Kenyatta Foundation.

Walibora, K (2006) *Kufa Kuzikana*. Nairobi: Longhorn Publishers.

_____ (2012) *Kidagaa Kimemwozea*. Nairobi: Target Publications Limited.

Wamitila, K.W (2001) *Nguvu ya Sala*. Nairobi: Longhorn Publishers.

_____ (2002) *Uhakiki wa Fasihi: Misingi na Vipengele Vyake*. Nairobi: Phoenix Publishers.

_____ (2003) *Kamusi ya Fasihi: Istilahi na Nadharia*: Focus publishers. . ____ (2003) *Pango*. Nairobi: Focus publishers.

_____ (2008) *Misingi ya uchanganuzi wa Fasihi*. Nairobi.Vide- Muwa Publishers Ltd.